

BESZÉLT ÉS ÍROTT NYELVÜNK HASZNÁLATÁRÓL

G Á G Y O R P É T E R

„Olyan kevesen vagyunk, hogy a műveletlenség luxusát nem engedhetjük meg magunknak.”

Kodály Zoltán

A grammatika a nyelv és egyben gondolkodásunk matematikája; sőt egyszerűsíthetjük is e hasonlatot: szellemünk aritmetikája. A nyelvtani szabályok használata egyszerű, mint az egyszerű. Nem tűri a hanyagságot még a sorsdöntő, tragikus körülmények között sem! Radnótit idézem, aki még a halálmenetből is grammatikailag pontos, szép szavakkal üzent *Levél a hitveshez* című versében: „mint egy hűvös hullám: / a 2×2 józansága hull rám”. Rejtélyes és egyben végtelenül gazdag nyelvünkön az írásban és élőszóban megfogalmazott minden emberi (pár)beszéd, ami az egyetemes kommunikáció alapja. Találkozik, összefér, építkezik benne a hétköznapi közlések, az egyszerű világának puritán eszközrendszerével a kommunikáció legkifinomultabb költői megszólalása, zenéje. A benne résztvevőknek ez akár hétköznapi jelenség is lehetne, fel sem tűnő gyakorlat, kívülről szemlélve azonban maga a csoda.

A NYELV CSODÁJA

A „csoda” szavainkban és ezzel párhuzamosan írásainkban azonban sosem magától jön létre. Ha belelapozunk nyelvtani szakirodalmunkba (a mondatantól a hangtanig), bizony szigorú, olykor szőrszálhasogatásnak tűnő szabályokon akadhatunk fenn. És mivel a nyelv valóban élő jelenség, állandóan változó rendszer (szerkezet), sok nyelvi szokás (törvény) változik, elavul, esetleg egyszerűsödik. Ez sajnos nem mindig nyelvünk állapotának javára történik.

A nyelv féltésének hagyományai vannak. Szenvedélyes vitákra adott alkalmat már a nyelvújítás kora is. Kodály jelölni akarta az „e” hang két alapvető jelentését, megkülönböztető változatait (*érted* szólok, ha meg*érted*). És mert *beszélni nehéz*, Péchy Blanka és követői, Lőrincze Lajostól Grétsy Lászlóig és még sokan mások, fél életüket tétozás nélkül a mindennapi nyelvművelésnek áldozták. Ők valóban szerették a nyelvünket, ráadásul korábban az értelmiségi szerephez hozzátartozott a helyes nyelvhasználat, hiszen élt még a hasznos (elő)ítélet, hogy *a stílus maga az ember*. Amíg csak néhány rádió- és televízióadás szolgálta a tájékoztatást, a levizsgáztatott, mikrofonengedéllyel rendelkező kevesek („profi” bemondók, riporterek) kerülhettek csak a mikrofonok és a kamerák mögé. Hivatásuk gyakorlásáért, a nyilvános beszéd jogosítványáért vizsgázniuk kellett, akár a gépkocsivezetőknek a maguk felelős tevékenységükért. Manapság úgy tűnik, nem kell már a megszólalóknak készségüket, képességeiket és tudásukat bizonyítani. Pedig nem ártana.

Sajnos hovatovább nem csupán a beszélt, hanem az írott (publicisztikai) nyelvhasználatban sem határozzák meg köbevésett szabályok sem a nyelvhe-

lyességet, sem a stílust (illetet), a normát. Igen, az illetet – polgári konzervatívizmusunk nagy szelleme, Márai Sándor az úriember követelményei között jogosan sorolhatta a morál mellett annak látványos jeleit is, vagyis a viselkedés látható és lélekből eredő minőségét. A nyelv szeretete és ápolása nem modorosság, hanem erkölcsi kötelesség.

A KÖZBESZÉD ARITMETIKÁJA

Nincs aritmetika többé a közbeszédben – megszűnt. A járványként terjedő reklámok özönének és a magán rádió- és tévéadók műsorainak már „privát beszédstílusa” van, a celebek világának dicsőítésével és a vulgaritás terjesztésével együtt, ezáltal pedig új szabályokat és a „szövegfuserálók” nyelvi törvényekre fittyet hányó írott és beszélt nyelvtani, hangtani és stilisztikai világát kényszerítik felelőtlenül a hallgatókra és olvasókra.

Pedig az eszmecserék „munkaeszköze az emberi hangokkal megvalósított beszéd, érzelmi, gondolati és akarati törekvéseinek megközelítően pontos kifejezési eszköze, a formát megvalósító lehetőség. Az egyéniségnek megfelelő és ugyanakkor a mindenkori mondanivalót híven tolmácsoló beszéd technika kialakítása gyakran hosszú, nehéz és fáradtságos munkát igényel” – amint Fischer Sándor fogalmaz.

A közbeszéd minősége, amely nyomon követhető a piactól és iskolaudvaroktól kezdve a villamosmegállókon át a parlamenti felszólalásokig, általában a lassan már véget érni nem akaró, állandósult politikai kampányban figyelhető meg, hangsúlyos formájában pedig leginkább a tüntetéseken és a „harcos médiában”. Mindenképpen összefüggésre lelünk a társadalmi morál korcsosulása és a közbeszéd stílusának romlása között. A szleng romlásvirágai az eredeti jelentésüktől eltérő értelemben használt szavak és „sms”-kifejezések terjedésén, a kommentek elviselhetetlen fogalmazásain és a tobzódó, fölöslegesen alkalmazott vulgáris szavakon túl a nyilvános megszólalásokban, sőt a szónoklatokban is (nem szólván itt külön a tüntetések hözöngéseiről) jelen vannak, s ezek révén beszédmódunk már nem követi a magyar hangzóéjtés, hangsúly és beszéddallam minimális követelményeit sem. Emiatt nem ritkán egyenesen kínos a média produkcióit hallgatni vagy olvasni. Egyelőre még nem értük el ebben a romlásban a közérthetőség határait, viszont ezt a jelenséget felfoghatnók diagnózisként is, amely szerint baj van: közgondolkodásunk erkölcsé erodálódik, szavaink, mondataink elkezdtek az eredeti jelentésüktől, sőt a megszólaló szándékától eltérő – akár egyenesen azzal szemben álló, félreértelmezhető – üzeneteket közvetíteni.

Társadalmilag is veszélyes folyamat tükre közbeszédünk stílusának züllése. Vigasztalhatjuk magunkat a történelmi múlt bűnös hibáival, a gimnáziumokban megszűntetett szónoklattan sajnálatos hiányával, türelmesen nosztalgiázhatunk a „prolidiki” suksükölő kádári hagyományai fölött, és mint általában, kereshetünk bűnbakot a felgyorsult (mindig váratlan) események sodrásában is.

**összefüggésre lelünk
a társadalmi morál korcsosulása
és a közbeszéd stílusának
romlása között**

RÖGESZMECSERE

Hogy az eszmecserét vagy a rögeszmeccserét választjuk-e – az elsősorban rajtunk áll. Nincs külön, speciálisan kategorizálható haladó vagy nemzeti eszmecsere. A vélemények cseréje általános szabályokon, a szenvedélyek kordában tartásán és a vitapartnerek tiszteletén alapszik. No meg a jó modoron. Ha ezek a feltételek nem állnak fenn valamelyik partner részéről, akkor a párbeszéd meddő próbálkozását meg kell szakítani (illetve el sem kellett volna kezdeni).

Süllyedés – A megfeneklett Jókai személyhajó a Hármas-Körösön Gyomaendrénél, 1988 (Fortepan)

A 21. század is egy korszelet, amely felelős magatartásokat kér tőlünk számon. Ha ez most még csak alig tűnik fel, később a kínos eredmény ostora majd annál inkább csattan rajtunk. A továbbiakban ugyanis már nem hivatkozhatunk az eddigre felborult politikai sajtóegyensúlyra, amely fokozatosan (két évtizeddel a „győztes rendszerváltás” után) helyrebillenni látszik. A jobboldali kormányerők egyetemes térnyerése nyomán a közbeszéd jobbításának (csinosításának) kezdeményezését mind a politikai nyilatkozatokban, mind a publicisztikában a jobboldalnak kell indítványoznia, illetve rendíthetetlenül folytatnia. Így elérhetőnek tűnik *nota bene* még az is, hogy a parlamentben a „szabadszólás jogán” se tolvajozzanak, gazemberezenek le politikusokat, amíg a bíróság nem ítelt felettük, vagyis amíg megilleti őket is az ártatlanság vélelme.

Bár a publicisztika, különösen a politikai újságírás felületes műfaj, a vulgáris kifejezések nem teszik sem a cikkeket, sem a tévészerlepleket színvonalassá, veretessé. A hagyományos magyar kijelentő, kérdő, óhajtó és felkiáltó mondatnál képtelenség, pótmegoldásokkal pedig csupán meddő igyekezet lehet többet, szabatosabbat írni vagy mondani. Igen: ehhez a magatartáshoz tudás, műveltség és tehetség kell. Kell továbbá a kommunikáció eszközeinek (stiliztika, illetve szabályokhoz ragaszkodó magyar beszédkultúra) ismerete és színvonalas használata is. Ráadásul szabatos fogalmazásokkal még elegánsabb is lesz a politikus, publicista vagy riporter (de a kommentelő, vagy éppen a hallgató-olvasó) viselkedése és társadalmi hatása. Hosszú távon ő lehet csak a nyertes, mert az anyanyelv nem más, mint „haza a magasban”. ■